

עמית ברכה
מנכ"ל אדם טבע ודין

הווי של מועדון גברים במאה ה-18. אף על פי שכבר לפני כ-70 שנה התפרסמו מחקרים על סכנות העישון, עברו עוד עשרות שנים עד שהוגבל בחוק | ציור: G. M. Woodward, 1784 באדיבות CC BY 4.0 Wellcome Library, London.

תוכן זה הוא חלק מרשימת. לחצו כאן לדיון המלא

עקרון הזהירות המונעת – עיקרון קיומי לסביבה ולבריאות הציבור

גיליון קיץ 2017 / כרך 28 (2) 1 ביוני, 2017

משמעותו של עקרון הזהירות המונעת בהקשרו הסביבתי היא כי אם פעילות מסוימת מעלה חשש לפגיעה בבריאות או בסביבה, יש לנקוט אמצעי זהירות גם אם יחסי הסיבה והתוצאה טרם הוכחו מדעית כלומר, די בהצבעה על אפשרות של נזק, ולא על הוכחת נזק, כדי לחייב את הגורמים האחראים לפעול במטרה למנוע נזק אפשרי, וזאת בשל החובה המוסרית, הערכית והמשפטית להגן על חיי אדם ובריאותו ועל הסביבה שהוא חי בה.

כאשר בוחנים את החקיקה והפסיקה בארץ ובעולם, מוצאים שאף על פי שבישראל חל העיקרון מכוח מספר חוקים, כמו חוק הקרינה הבלתי מייננת וחוק אוויר נקי, הרי שבתי המשפט נמנעו עד כה מלומר מפורשות שהחלטתם נובעת מאימוץ העיקרון. לדוגמה, ב"פרשת בה"ד הנח"ל", טען ארגון אדם טבע ודין כי עקרון הזהירות המונעת הופך את נטל ההוכחה, ומחייב את המדינה הראויה כי הימצאות חיילי חטיבת הנח"ל בקרבת המפעלים הסביבתיים של אזור התעשייה בערד ובמט"ש ערד – בטוחה.

אמנם, בית משפט לא פסק הכרעה ערכית בטענת הצורך ליישם את העיקרון בפרשת בה"ד הנח"ל, אך הלכה למעשה, קביעתו – כי יש לבצע סקרים נוספים שמטרתם לבחון את מידת חשיפת החיילים למפגעים השונים – מחזקת את התפיסה שלפיה במקרים המתאימים נכון שהציבור והארגונים העותרים לבתי המשפט ישתמשו בעיקרון החשוב הזה.

בפרשה אחרת, "פרשת כלובי הדגים באילת", אומץ עקרון הזהירות המונעת בשנת 2004 על-ידי המועצה הארצית, שהחליטה להורות על הוצאת כלובי דגים ממימיו של מפרץ אילת. קרי, בהתאם לעקרון הזהירות המונעת, הגוף התכנוני העליון במדינת ישראל לא המתין עד שיוברה באופן סופי ומוחלט אם קיים או לא קיים קשר סיבתי מובהק בין הימצאות כלובי הדגים במפרץ

אילת לבין זיהום המפרץ, אלא בחר להסיר את החשש הזה, בבחינת הקדמת תרופה למכה, בנקיטת פעולה שמשמעה הוצאת כלובי הדגים ממפרץ אילת.

ארה"ב ובאירופה מקודם עקרון הזהירות המונעת גם כעיקרון תהליכי לשם הגנה על בריאות הציבור. לדוגמה, בארה"ב, The Children's Health Act הוא חוק שמטרתו להבהיר, בין היתר, שילדים אינם מבוגרים קטנים, ושיש להתחשב באופן מובהק ומתמשך בסיכונים הסביבתיים לבריאות פעוטות וילדים בתהליכי קבלת ההחלטות באמצעות תכנית לאומית מניעתית בת שבעה שלבים להגנה על בריאותם של ילדים מפני איומים סביבתיים. בכוח אותו רציונל, האיחוד האירופי קובע באמצעות הנחיה מחייבת (דירקטיבה) שאחד מהגורמים שיש להתייחס אליהם בהצבת ערכי גבול וספי אזהרה הוא רמת החשיפה של תת-קבוצות רגישות באוכלוסייה, כמו תינוקות וילדים.

בישראל נשמעת לא אחת הטענה של התעשייה שלפיה יישום עקרון הזהירות המונעת בלתי אפשרי, מכיוון שהוא כרוך בעלויות כספיות גבוהות. אלא שמדינה המיישמת מדיניות סביבתית בת-קיימא, כפי שנוהגות מרבית מדינות הארגון לשיתוף פעולה ולפיתוח כלכליים (OECD), תכלול בחישוב הכלכלי גם את העלויות החיצוניות הכרוכות במפגע – תחלואה מוגברת, ימי אשפוז, הוצאות על טיפולי בריאות, תמותה ועוד. במדינות הללו הנזק הכלכלי לתעשייה בטווח הארוך נמוך יותר, גם מכיוון שהשקעתן המוקדמת ביישום הטכנולוגיות הטובות ביותר לשם צמצום פוטנציאל המפגע מוביל בהכרח להקטנת הנזק ולהקטנת חבותן בפיצוי. במדינות הללו נוהגות הממשלות גם לתמוך כלכלית במפעלים שכוללים בפעילותם תכניות לצמצום מפגעים סביבתיים ובריאותיים מראש.

לסיכום, ההכרה בהגנה על הסביבה כצורך קיומי מחייבת להחיל את עקרון הזהירות המונעת במשפט הישראלי ומחייבת הטמעה ואכיפה מחמירות. בתוך כך, על המאסדר לפעול למתן תמריצים כלכליים לכל מי שחורט על דגלו בתעשייה, בפיתוח נדל"ני או בכל יוזמה העלולה לפגוע בסביבה ובבריאות הציבור, את ערך הזהירות המונעת כערך עליון